

Kad jedemo ili govorimo, onda se otvaraju usta i zubi razmiču, pojavljuje se *usni otvor* /rima oris/, a pri izgovoru *dvousnenih glasova* /bilabijala/ stupa u rad *međusni*, tj. *usneni otvor* ili *pukotina* ili *procijep*, *usneni tjesnac*, recimo: *rima labiorum*.

To bi bili prijedlozi - desetak naziva za desetak pojmova, između stotinjak postojećih i živih istoznačnica, bliskozačnica, bliskozvučnica i višezvučnica.

Oko nekih naziva mogli bismo se još pozabaviti, odnosno bar značajno suziti izbor iz dosadašnje ponude i upotrebe mnoštva naziva sinonima te se tako približiti najužem i najboljem izboru normiranih anatomskih naziva.

Ovdje smo razmotrili prije svega osnovne anatomске pojmove u fonetici s namjerom da se u svim jezičnim, pa i u anatomskim tekstovima pojavljuju isti nazivi, da ne bi dolazilo do nestručnih poimanja i da bi se đaci i studenti mogli više baviti sadržajem stručnog teksta nego pamćenjem, uspoređivanjem ili razlučivanjem različitih istoznačnih ili bliskozačnica naziva.

LITERATURA

- [1] Heinz Feneis: *Anatomischen Bildwörterbuch der internationalen Nomenklatur*, Georg Thieme Verlag, Stuttgart, 1970.
- [2] Tomislav Maretić: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*; 3. nepromijenjeno izd., Matica hrvatska, 1963.
- [3] Ivan Brabec, Mate Hraste i Sreten Živković: *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*; 4. prerađeno izd., Školska knjiga, Zagreb, 1961.
- [4] Josip Silić i Dragutin Rosandić: *Osnove fonetike i fonologije hrvatskoga književnog jezika*, udžb. za I. r. sred. šk., Školska knjiga, Zagreb, 1974.
- [5] Grupa autora: *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1979.
- [6] Rikard Simeon: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I. i II. dio, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.
- [7] Ante Šerčer: *Otorinolaringologija*, 1. sv., JLZ, Zagreb, 1966.
- [8] Jelena Krmpotić-Nemanić: *Anatomija čovjeka* (utrobni organi, krvnožilni sustav), Medicinska naklada, Zagreb, 1977.
- [9] Predrag Keros i Marko Pečina: *Temelji anatomije čovjeka*, Medicinska naklada, Zagreb, 1977.
- [10] Vjekoslav Duančić: *Osnove histologije čovjeka*; 8. prerađ. i dop. izd., obnovila i dopunila Jasminka Posinovec, Medicinska knjiga, Beograd – Zagreb, 1983.
- [11] Arthur C. Guyton: *Medicinska fiziologija*, udžb.; 7. hrvatsko-srpska preštampano izd., prijevod, Medicinska knjiga, Beograd – Zagreb, 1981.
- [12] Milan Nemičić: *Medicinski rječnik*, Zagreb, 1913.

S a ž e t a k

Vladimir Loknar, JUMENA, Zagreb
UDK izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 4. prosinca 1986.

About Anatomical Terms Also Used in Phonetics

The title indicates clearly that the article deals with terms shared by anatomy and phonetics, terms for specific organs of speech.

O UPOTREBI ODREĐENIH I NEODREĐENIH PRIDJEVNIH OBLIKA

Marija Znika

Prateći, usput, televizijski program Radio-televizije Zagreb, primijetila sam poodavno neke jezične novine u onom dijelu programa u kojemu se govori o prognozi vremena. Te novine namjerno još neću pobliže odrediti uobičajenim atributima *dobre* ili *loše*.

Povod za pažljivije praćenje toga dijela programa bio je anonimni telefonski upit Zavodu za jezik IFF, a glasilo je otprilike ovako: Zbog čega se nekome kada piše za novine o vremenu i vremenskoj prognozi mijenja sintagma *lijepoga vremena* u *lijepa vremena* u rečenici *Bit će još lijepoga vremena?* Kolega mu je kratko i stručno odgovorio, ali čini se da anonimac nije bio zadovoljan odgovorom, tražio je dodatne razloge takvoj praksi. Da bi potkrijepio svoju tvrdnju kako su kraći oblici u posljednje vrijeme na televiziji češći, uputio nas je da pažljivo pratimo vremensku prognozu, osobito jednoga od meteorologa, pa ćemo primijetiti veću frekvenciju takvih kraćih oblika. Poslušali smo.

Sedmi je siječnja 1987. Televizijski je dnevnik, prognoza vremena. Meteorologica (V. Tutiš) govori o *prитјecanju hladnijih zračnih masa, slabim snježnim oborinama* i dr., ali nema očekivane genitivne konstrukcije. Sutradan meteorolog (D. Glasnović) govori o *značajkama vremenskih prilika i snježnim oborinama*, ali opet nema genitivne konstrukcije. (Padao je snijeg.)

Rečenice tipa *Bit će još lijepa vremena* zaista se najčešće čuju iz usta jednoga od meteorologa (M. Sijerkovića), to smo provjerili idućih dana. Jesu li one pogrešne?

Da bismo mogli odgovoriti svima koji u prognoziranju vremena i pisanju o vremenu rabe genitivne konstrukcije (za sada ih zovemo samo *duže* ili *kraće*), moramo se vratiti omrznoj gramatici. U gramatikama nalazimo da pridjevi, uz ostale oznake, imaju gramatičku oznaku određenosti, tzv. pridjevski vid, pa da po tome pridjevi mogu biti *neodređeni* i *određeni*. Karakteristika je neodređenih pridjeva da izriču kvalitetu čega, dakle da *kvalificiraju*. Određeni pridjevi izriču i kvalitetu čega, ali tom kvalitetom *identificiraju*. Da bismo saznali da li je pridjev neodređen ili određen, pomoći će nam pitanja s riječima *kakav* za neodređene pridjeve i *koji* za određene pridjeve. Da li ćemo neku odredbu, npr. uz vrijeme, shvatiti samo kao kvalifikaciju ili kao identifikaciju kvalifikacijom, ovisi o onome koji govori ili piše. A ovisno o tome birat će se neodređeni ili određeni oblik pridjeva.

Postoje li kakva čvršća gramatička pravila o upotrebi određenih i neodređenih oblika pridjeva? Pogledajmo što o tome pišu neke od naših gramatika.

T. Maretić u svojoj Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga jezika (I. izdanje 1899, str. 456) piše: „Malo ima stalnijih pravila za porabu određenih i neodređenih pridjevnih oblika u atributskoj i predikatskoj službi.” I dalje (str. 457): „Kad pridjev stoji u predikatu, oblik mu je obično neodređen...” *S. Ivšić* u Slavenskoj poredbenoj gramatici (ŠK, Zagreb 1970, str. 324) kaže: „U stl. jeziku dolazi određeni oblik po pravilu u atributnoj, a neodređeni oblik u predikatnoj službi. Ta se razlika održala dosad od svih slavenskih jezika najbolje u štokavskom govoru...”

Brabec-Hraste-Živković u Gramatici hrvatskoga ili srpskoga jezika (ŠK, Zagreb 1958, III. izdanje) i z r i č i t o o g r a n i č u j u upotrebu neodređenog oblika pridjeva: „U neodređenom obliku je pridjev: ...kad je predikat i predikatni atribut (priložak): *Ti si zdrav, a on je bolestan...*” (str. 84), a „u određenom obliku je pridjev kao atribut: *Susreo je svoga dragog prijatelja...*” (str. 96).

Težak-Babić u Pregledu gramatike hrvatskoga književnog jezika (ŠK, Zagreb 1973, str. 96 i 99) vežu upotrebu određenih oblika pridjeva uz poznatost svojstva imenice. „U rečenici *Crveni cvijet mi je brzo uvenuao, a žuti je još dugo mirisao* iznosi se osobina cvijeta koja je već spomenuta u prethodnoj rečenici. Ta je osobina već poznata, određe-

na" (str. 96). Po njima određeni oblik mora doći ako pridjev dolazi sam u rečenici (*Vidio sam crvenogga*). Na str. 195 daje se primjer pridjeva kao predikatnoga imena, i to u neodređenom obliku: *Ivica je bio zadovoljan. Je li gotov ručak?*

U *Priručnoj gramatici hrvatskoga književnog jezika* (ŠK, Zagreb 1979, str. 318) nabraja se sve što može biti predikatno ime, pa se dalje kaže: „Predikatno ime može biti neodređeni oblik pridjeva u nominativu...”.

R. Katičić u svojoj *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika* (JAZU i Globus, Zagreb 1986, str. 386) drži neovjerenima one rečenice u kojima je određeni pridjev dio predikata, npr. * *Oblak je bijeli*. Pridjev *bijeli* obavezno se mora preobličiti u atribut.

Tako o tome kažu neke naše gramatike. Ali sad se otvara drugo pitanje: Imaju li svi pridjevi mogućnost izricanja tih dvaju vidova (tj. određenosti i neodređenosti)? Nemaju. Kako se određeni od neodređenih pridjeva razlikuju gramatičkim morfemima samo u nekim padežima jednine muškoga i srednjega roda, a svi se pridjevi ionako ne razlikuju akcentom u svim rodovima i brojevima, a akcent se u pisanoj tekstu obično ne bilježi, može se uzeti da je većina pridjevskih oblika neutralna s obzirom na određenost. U govoru bi se trebalo čuti, ali se većinom ne čuje:

N. sg. f. neodređeno *lijépa*: određeno *lijépā*, a u pismu se ionako piše samo *lijepa* (bez naglaske i dužine). Za razliku od takvih pridjeva ima pridjevskih tipova u kojih je oznaka po određenosti neutralizirana (pridjevi na *-ski, -ji, -ov, -in* s alomorfima) pa se jednim oblikom izriču oba vida, npr.: *ularsko uže* – kakvo uže

– koje uže

a iz pisanog ili usmenog konteksta zna se kako se taj oblik ima razumjeti. Znači da u svih pridjeva razlika po vidu postoji, samo se u nekih pridjevskih tipova i nekih pridjevskih oblika ne vidi jer je neutralizirana u jednom obliku. Izbor je pridjevskoga vida u načelu slobodan. Ta je sloboda na čelna jer ta dva pridjevka vidovi su ipak posve ravnopravna: njihov izbor ovisi o tome što se želi reći. Neodređeni vid je temeljan. On može biti dio imenskoga predikata: *To je dobra knjiga*, a uz određene uvjete ili predikatni proširak: *Sava teče mutna*.

ili atribut: *Moja majka bijelo platno tka*.

Određeni oblik pridjeva može biti uvršten samo kao atribut:

Stari sat je stao.

Dakle, pridjevi u neodređenom obliku imaju veću slobodu upotrebe od onih u određenom obliku, čija je upotreba svedena u okviru atributa. Pitanje je sada da li je prema navedenoj distinkciji među pridjevskim oblicima i njihovoj distribuciji trebalo intervenirati u našem primjeru:

Bit će još lijepoga vremena.

Pridjev *lijep* uvršten je u toj rečenici kao atribut uz imenicu *vrijeme* i po pravilima koja su upravo izložena ovisi o volji govornika da li će *lijep* biti upotrijebljen u određenom ili u neodređenom obliku. Izabran je određeni oblik uz imenicu i tu ga naizgled nije trebalo mijenjati. Što je zapravo sporno u rečenici *Bit će još lijepoga vremena?* Pridjev izgleda nije. Sporno je zapravo kako valja razumijeti imenicu *vrijeme*, i to onda kad se ona upotrebljava u meteorološkom smislu, označujući prilike u atmosferi, stanje u atmosferi. Vremenu u tom smislu vratit ćemo se nakon kraćeg izleta u teoretsku razradu određenosti.

U svojoj monografiji u upotrebi neodređenog i određenog pridjevskog vida Egon Fekete¹ detaljno je razradio kriterije koji su relevantni za upotrebu pridjeva s obzirom na vid. Po njemu pridjevska determinacija znači upućivanje na imeničku jedinku svojstvom kojim se ona u danim granicama isključivo odlikuje. Time se ta imenička jedinka razlikuje od drugih koje to svojstvo nemaju ili se ono kao takvo ne otkriva. Fekete navodi uvjete za identifikaciju imenice pomoću samoga pridjeva. Najvažniji je uvjet za takvu identifikaciju postojanje *najmanje dviju jedinki* na nekome mjestu u trenutku govora, od kojih se samo jedna pojavljuje sa svojstvom koje je karakteristično u tim granicama. Govorno lice spominje to svojstvo s namjerom da suprotstavi danu jedinku ostalima koje to svojstvo nemaju. A sugovornik onda mora moći točno odrediti o kojoj je jedinki riječ. Uz neku, po Feketeu identificiranu jedinku, dolazi pridjev u dužem obliku, tj. određeni oblik pridjeva.

Vratimo se sada našem pojmu vremena. Pojam vremena u meteorološkom smislu jedan je i jedinstven pojam i nema drugog vremena u tome smislu s kojim bi se ono moglo oporirati po svojstvu i od kojega bi se onda svojstvom, karakterističnim samo za tu jedinku, moglo identifikacijom odvojiti. Svijest o „unikatnosti” pojma *vrijeme* u meteorološkom smislu prisutna je u nama (bili mi toga svijesni ili ne). Pojam vremena u tome smislu jasan je i nema ni potrebe ni mogućnosti da ga se identificira, tj. da se uz pojam *vrijeme* u meteorološkom smislu upotrijebi određeni oblik pridjeva. Potvrdu upravo izloženome nalazimo i u našoj leksikografskoj praksi. Čitajući u Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU natuknicu *vrijeme*, nalazimo u podjeli pod II. tumačenje „prilike u atmosferi”. Potvrde za to značenje nalazimo u Mikaljinu rječniku², a od pisaca od Š. Kožičića³ preko J. Palmotića⁴ pa dalje. Gledajući statistički, najveći broj primjera uz to značenje stoji u neodređenom obliku, neznatan stoji u određenom obliku, a trećina primjera u takvu je obliku da se iz njega (budući da nema označena akcenta i dužine) ne može sa sigurnošću reći kako su upotrijebljeni. U Rečniku Matice srpske i Matice hrvatske (Novi Sad 1967) pod natuknicom *vreme* nalazimo u točki 4. a „prilike, stanje u atmosferi”, ali nema primjera s pridjevom u atributu. U Rečniku srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika SANU (Beograd 1965) nalazimo najiscrpnije tumačenje. Pod natuknicom *vreme* u točki 6.a. stoji: „atmosferske prilike u određenom trenutku i određenom mestu”. I dok uz vrijeme općenito u tome rječniku stoji množina, ovdje je izričito naglašeno da *dolazi samo u jednini*, dakle da *n e m a p l u r a l a*. Ta definicija potkrepljuje našu tvrdnju o nemogućnosti uvrštavanja određenog oblika pridjeva uz imenicu *vrijeme*. Budući da se uz *vrijeme* u tome značenju može upotrijebiti samo neodređeni oblik pridjeva, o tome se vremenu može pitati samo *kakvo je*, *kakvo je bilo* i *kakvo će biti*, a odgovor je. *Danas je lijepo vrijeme*, *Sutra će biti lijepo vrijeme* ili samo *Sutra će biti lijepo*. A što je s rečenicom *Bit će još lijepoga vremena?* Kako tu valja shvatiti sintagmu *lijepoga vremena?* Može li se taj genitivni izraz shvatiti kao partitivni genitiv ili možda kako drugačije? U citiranim gramatikama ne navode se primjeri rečenice s bezlično upotrijebljenim glago-

¹ Egon Fekete, Oblik značenje i upotreba određenog i neodređenog pridevskog vida u srpskohrvatskom jeziku, Južnoslovenski filolog, knjiga 28, sv. 1–2, str. 321–386 i Južnoslovenski filolog, knjiga 29, sv. 3–4, str. 339–523.

² J. Mikalja, Blago jezika slovinskoga, 1649.

³ Š. Kožičić, Od žitija rimskih arhijereov i cesarov, Rijeka 1531.

⁴ J. Palmotić, Dubrovnik ponovljen i Didone, Dubrovnik 1878.

lom *biti* u predikatu i partitivnim genitivom kao imenskim dijelom predikata. Rješenje nudi M. Stevanović u Savremenom srpskohrvatskom jeziku (drugi dio, Sintaksa, Naučna knjiga, Beograd 1969). On na str. 191 kaže: „U bezličnim rečenicama uz glagole *biti* i *imati*, kao dopuna, upotrebljava se partivini genitiv pojma koji je prisutan, koji se ima, koji postoji, kao u primerima:

Međer ima silnijeh junaka koji zeta obraniše moga (nar. pesma). – *Ne zaboravite da je na imanju bilo duga* (A. Šenoa, Seljačka buna, 29). – *Ima i na njemu jama, trnja i kame-nja* (Isto, 55). – *Nije bilo prave prilike* (Isto, 34). – *Pazite, bit će zla* (Isto, 52).

Naš se primjer, može lijepo obuhvatiti tim Stevanovićevim pravilom, što znači da ima mogućnosti da se takva genitivna sintagma shvati kao partitivni genitiv.

Sad se uz već postavljeno pitanje o obliku i značenju pridjevske odredbe uz riječ vrijeme postavlja i novo pitanje: Može li se riječ *vrijeme* u meteorološkom smislu upotrijebiti partitivno? Može li se ta riječ shvatiti kao d j e l j i v a, raščlanjiva na dijelove? Na prvi pogled čini se da takva mogućnost ne postoji.

Pogledajmo nude li nam spomenute gramatike kakav drugačiji odgovor. U Maretićevoj Gramatici (str. 524) nalazimo da dijelni genitiv stoji uz glagole *biti* (u značenju trajati, teći), te *ostati* i *nestati*, ali nema primjera s riječju *vrijeme*. Brabec-Hraste-Živković u Gramatici (str. 221) ne spominju glagole tipa *biti* i uz njih partitivni genitiv. Težak u Pregledu gramatike (str. 251) daje definiciju partivnoga genitiva, ali ne navodi glagole uz koje stoji partitivni genitiv. On navodi dva primjera toga genitiva, ali nijedan nije s riječju *vrijeme*. Moguće rješenje nudi se u Katičićevoj Sintaksi (str. 94): „Umjesto direktnoga objekta u akuzativu stoji genitiv kad objektna imenica ne označuje kakav cjelovit predmet nego t v a r, ili se bar tako z a m i š l j a (spac. M. Z.), i kad se hoće izreći da je direktni objekt u tom slučaju samo dio te stvari, a ne ona cijela.” Nakon niza primjera s partitivnim genitivom imenica koje doista znače neku tvar, dolazi drugo pravilo: „Evo primjera i za takve imenice direktnog objekta koje ne označuju tvar, ali se tako pomišljaju:

Podaj ljudstvu svoga srca (Kranjčević)

Tanki i šiljasti moj nos zađavo mi je osobite brige (Fran Mažuranić)

... *tražeći divljega izljeva* (Kosor)” itd.

I konačno novo pravilo:

„Čak se i *osobna imena* mogu pomišljati kao da znače neku tvar (spac. M. Z.) od koje se u direktnom objektu uzima samo neka količina. To je, dakako, snažno stilski obilježeno.

Vidi, vidi Marije (Slobodan Novak.”)

Ako se dakle i nedjeljiva osobna imena mogu p o j m i t i kao tvarna i djeljiva, onda se tako i pojam vremena u meteorološkom smislu može shvatiti kao tvaran i djeljiv, pa onda može stajati u partitivnom genitivu. Ali takva upotreba riječi *vrijeme* izrazito je stilski obilježena. Stilski neutralna rečenica glasila bi: *Sutra će biti lijepo (vrijeme)* i ona bi bila najprimjerenija nekoj informativnoj emisiji.

Što se tiče određenosti pridjeva uz imenicu u partitivnom genitivu, može se reći da uz takve imenice nalazimo i određene i neodređene pridjeve:

(Težak-Babić) ... punu zdjelu kiselog mlijeka ...

(Katičić) ... kukuruznog kruha ...

... ukuhanog voća ...

... uzidanog, starorimskog kamenja...

... kukuruzna kruha ...
 ... sitna novca...
 ... ladne vode...

Kako smo već saznali da se uz *vrijeme* u meteorološkom smislu ne može upotrijebiti određen oblik pridjeva, već samo neodređeni, a, kako smo upravo vidjeli, ta se imenica izuzetno može upotrijebiti u partitivnom genitivu, sada znamo da rečenica *Bit će još lijepoga vremena* nije mogla ostati takvom i da je u njoj valjalo intervenirati, što su lektori i učinili. Korektna, ali stilski snažno obilježena, ta rečenica treba glasiti: *Bit će još lijepa vremena*.

Pri upotrebi riječi vrijeme u različitim smislovima, (kao u primjeru *Kad smo lani bili na godišnjem odmoru, bilo je dosta kiše, a malo lijepoga vremena*) može iskrsnuti još jedan problem: naime riječ *vrijeme* u astronomskom smislu ima množinu, pa se jedno vrijeme može razlikovati nekim svojstvom od drugoga vremena, te se na osnovi toga svojstva može identificirati i razlučiti od drugoga vremena, što znači da uz njega može stajati pridjev u određenu obliku u funkciji atributa. Budući da je vrijeme u astronomskom smislu djeljivo i mjerljivo, ono može doći i u partitivnom genitivu. Kad se govori o nekom odsječku vremena (dakle o vremenu u astronomskom smislu) i kad se želi označiti kakve su tada u tom odsječku astronomskoga vremena bile atmosferske prilike (dakle vrijeme u meteorološkom smislu), događa se da dolazi do p r e k l a p a n j a tih dvaju vremena pa se vrijeme u astronomskom smislu kao potpunije, pretežnije, dakle kao semantički i gramatički „normalnije”, nametnulo vremenu u meteorološkom smislu. Neki se odsječak vremena u astronomskom smislu kvalificira vremenom u meteorološkom smislu jer u svakom trenutku astronomskoga vremena vladaju neke atmosferske prilike. Drugim riječima: svako vrijeme u astronomskom smislu obilježeno je nekim meteorološkim prilikama, tj. vremenom u meteorološkom smislu. Tako se zbog povezanosti tih dvaju smislova riječi vrijeme u primjerima kao što je gornji zapravo događa da se miješaju vrijeme u astronomskom i vrijeme u meteorološkom smislu, pa se govoreći o meteorološkom vremenu rabe konstrukcije koje su prikladne za identificiranje vremena u astronomskom smislu, tj. rabe se konstrukcije s određenim oblikom pridjeva u funkciji atributa.

Da zaključimo: imenica *vrijeme* u meteorološkom smislu nema množine, semantički je jedinstven i unikatan pojam (nema dva vremena u tome smislu), pa po tome nema mogućnosti da se uz nju upotrijebi pridjev u određenom obliku (pretpostavka njegovu uvrštavanju jest postojanje barem dva po nekom svojstvu različita entiteta), već samo u neodređenom obliku (njime se jedan od entiteta kvalificira). Prema tome meteorolozi imaju pravo kad u prognozi vremena rabe ovakve s t i l s k i o b i l j e ž e n e genitivne konstrukcije: „*Sutra će biti oblačno, a više sunčana vremena bit će na Jadranu.*” A njihove *snježne oborine, oblačni slojevi, pritjecanje hladnijih zračnih masa, karakteristike vremenskih prilika* manje su sretna rješenja i stilski se „sudaraju” s genitivima tipa *lijepa vremena*. Njih ćemo razmatrati drugom prilikom, hladnē glāvē, u toplije dane.

S a ž e t a k

Marija Znika, Zavod za jezik IFF, Zagreb
 UDK 801.56:801.55:808.62, izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 17. ožujka 1987.

On the Use of Definite and Indefinite Forms of Adjectives

The author discusses the use of definite and indefinite forms of adjectives on a single example in Standard Croatian from the syntactic and stylistic points of view.